

струмента, співають дзвінким, природним звуком з діапазоном не менше сексти (ре-сі першої октави); друга група – учні зі звуженим діапазоном, нестабільної інтонації; третя група – «гудошники».

Протягом подальшої роботи, у кінці навчального року, можна перевірити школярів і побачити, які зміни відбулися в процесі систематичної вокально-хорової роботи. У наступних класах учитель має повну картину: з яким учнем треба більше попрацювати, у кого відбулися зміни в кращий бік, хто удосконалив свої співацькі навички.

Висновки. Спів приносить учням радість тільки тоді, коли їх не примушують співати, коли вони проявляють до співу інтерес, люблять співати самі, без натиску. Для того, щоб сформувати такий інтерес і стійке бажання, потрібні знання й уміння, неабияке захоплення своєю працею і самого педагога, а також методичні напрацювання й творчий підхід до роботи.

УДК 372.878

ЛЕГЕНДАРНА ПІСНЯРКА МАРУСЯ ЧУРАЙ

*Наталія Лисенко,
учитель музики, Олександрійська гімназія (м. Київ)*

Розроблений автором урок музики в 4-му класі на основі пісень Марусі Чурай, легенд і присвячених їй літературних творів розкриває учням риси піснярки як людини і як творчої особистості.

Ключові слова: урок музики, 4-й клас, Маруся Чурай, пісня «Засвіт встали козаченьки».

Мета уроку: ознайомити учнів з творчістю Марусі Чурай; розширити уявлення про життя і творчість М. Лисенка; розвивати вокальний діапазон учнів, навички вокалізації складів, чіткої дикції; виховувати любов до українських пісень, до рідної землі.

Хід уроку

I. Вхід учнів до класу під «Запорізький марш» Є. Адамцевича.

II. Організаційний момент.

Учитель. Що можна сказати про музику, яка щойно звучала? (Учні визначають характер твору, засоби виразності, які створюють музичний образ).

Наш урок розпочався із «Запорізького маршу» композитора Є. Адамцевича не випадково. Сьогодні ми перенесемося у часи запорізького козацтва, і до нас завітає один гість... (Учитель демонструє на інтерактивній дошці картину Ф. Красицького «Гість із Запоріжжя», не називаючи її, й пропонує обговорити сюжет картини, зображених на ній персонажів, звертає увагу учнів на речі, які належать козакові, з'ясує їхнє призначення). Ви

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленецька І. Методика роботи вчителя музичного мистецтва з учнями, які нечисто співають // Музичний керівник. – 2010. – Жовтень. – С. 20–24.
2. Кацер О. В. Игровая методика обучения пению. – СПб., 2005.
3. Козлова М. Б. Вокальные упражнения как способ формирования певческих навыков у учащихся младшего и среднего возраста. – Электронный ресурс: <http://festival.1september.ru/articles/574865>.
4. Леонтович М. Практичний курс навчання співу в середніх школах України. – К., 1969.
5. Хлебникова Л. О. Методика хорового співу в початковій школі. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006.
6. Щур М. В. Шкільний хор. / М. В. Щур. – Тернопіль – Харків : Ранок, 2010. – 96 с.

правильно визначили, що наш гість прибув із Запорізької Січі. Він вирішив поставити вам декілька запитань:

1. Як запорізькі козаки ставилися до музики? (Запорізькі козаки обожають музику, вважали, що музичні інструменти створив і подарував їм Бог).

2. Який музичний інструмент козаки вважали священним? (Кобзу).

3. Який музичний інструмент належав до клейнодів Запорізької Січі? (Литаври).

4. Які ще музичні інструменти часів козацтва ви знаєте? (Бандура, сурми, барабани, бубни).

5. Назвіть народну картину, на якій зображено козака з музичним інструментом. («Козак Мамай»).

Словничок. Клейноди – відзнаки, атрибути і символи військової влади й окремих військових та цивільних урядів в Україні в XV–XVIII ст. До них належали – булава, корогва (прапор), значок (малий прапор), печатка, гармати, литаври, сурми. Клейноди були військові (державні), січові, полкові, паланкові, сотенні, курінні тощо.

Учитель (*демонструє репродукцію картини «Козак Мамай»*). Придивіться: кобза серед великої кількості зображених на картині предметів та образів (це кінь, дуб, спис, чаша, лук, шапка, шабля, щит з гербом) як чарівний інструмент займає чи не найголовніше місце. Музичні інструменти виконували не просто пряме призначення, для козаків вони були ще й клейнодами, священними атрибутами, які допомагали досягати поставленої мети, проникати в духовну сутність Всесвіту, медитуючи та отримуючи насагу для подальших змагань і битв. Під багатьма народними картинами «Козак Мамай» є напис: «Сидить козак у кобзу грає, що замислить, то все має...». Тут закодовано головне призначення кобзи – матеріалізація задуманого.

III. Актуалізація опорних знань.

Учитель. Я бачу, що до музичної подорожі в минуле ви готові. І розпочнемо ми її піснею, якій понад 350 років. Створена вона була ще в козацьку добу, та народ зберіг її, передаючи із вуст в уста. Уявіть – колись цю пісню співали ваші пра-пра-прадідуся й пра-пра-прабабусі, а сьогодні її будемо співати ми. Отже, що це за пісня? (*Учитель починає наспівувати пісню «Грицю, Грицю, до роботи»*). А як ви гадаєте, ця пісня має автора, чи вона народна? Поясніть свою думку.

IV. Виклад основного матеріалу уроку.

Учитель. І хоч багато з вас схилилися до думки, що це народна пісня, та все ж таки вона має автора – її склала молода дівчина з Полтави Марія Гордіївна Чурай, або, як її частіше називають – Маруся Чурай. Вона була видатною особистістю, про яку складали легенди, присвчували їй літературні твори. Ось послушайте (*учитель читає уривок із повісті О. Кобиланської «В неділю рано зілля копала»*), як описано зовнішність Марусі: «Висока, гнучка та білолиця. Особливо одним впадає вона в очі, хоч би кому. Саме своїм блідавим лицем і чорними густими бровами, що лукуватو здіймаються, зціпившись, над носом, над чорними задумчивими очима. Виглядає, мов якась пишна боярська дитина, що дивується мовчки всьому на сім світі. Переходить хто попри неї з людей, задивиться на молоде прегарне лице з високо піднесеними чорними бровами, що надають лицю виразу глибокого здивування, – задержиться мимоволі на хвилюнку і любується нею. А вона нічого. Відповідь з зачудованим поглядом мовчки з гори (бо ж ростом в матір вдалася) – відтак, засоромившись Бог знає чого, усміхається. І яка ж чудова вона тоді, коли усміхається! Скільки м'якості душі і серця, скільки тепла зраджує мимоволі усміх тих молодих невинних вуст».

Мала Маруся чарівний голос, володіла неабияким поетичним та музичним хистом, а ще вміла палко та віддано кохати. Її обранцем став Григорій Бобренко, моло-

дий козак. Саме про нього розповідає Маруся у своїй пісні «Грицю, Грицю, до роботи». Кохаючи хлопця, Маруся підмітила й деякі вади свого обранця та трохи пожартувала з нього в цій пісні.

Однак, не тільки жартувати вміла дівчина. Коли запорізьке військо вирушило в похід боронити рідну землю, а з ними й Гриць, Маруся заспівала пісню, щоб підтримати бойовий дух вояків та полегшити розставання з рідними. Пісню підхопило все військо і вона стала похідною піснею запорожців.

V. Ознайомлення та розучування пісні «Засвіт встали козаченьки».

Етапи вокально-хорової роботи: 1. Учитель виконує пісню. 2. Учитель акцентує увагу учнів, що на розданих їм картках червоним кольором виділено склади. (*Ці склади «подовжуються», розспівуються, на один склад припадає декілька нот*). 3. Розучування пісні по фразах за методом «Учитель – учні». Звертається увага на склади, які розспівуються. На уроці ведеться робота над першим та другим куплетами. 4. Об'єднання музичних фраз та виконання учнями першого та другого куплетів з акомпанементом.

VI. Продовження викладу матеріалу.

Учитель. Подальша доля Марусі Чурай склалася трагічно. Григорій Бобренко зрадив дівчину. За переказами, мати не дозволила йому одружитися з Марусею, бо дівчина була бідною, а вона мріяла про багату невістку – Галю Вишняківну. Про те, що сталося далі, розповідає інша пісня Марусі Чурай – «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці». (*Сухання пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці»*).

Марусю звинуватили в дуже тяжкому злочині – вбивстві запорізького козака, засудили до страти. Однак, коли писар уже читав вирок, на гарячому коні увірвався в натовп молодий козак, бойовий побратим Грицька, який палко кохав дівчину. Це був Іван Іскра. Він привіз булу (указ) Богдана Хмельницького, за яким Чураївні дарувалося життя.

Ця дівчина не просто так, Маруся.
Це – голос наш. Це пісня. Це душа.
Коли в похід виходила батава, –
її піснями плакала Полтава.
Що нам було потрібно на війні?
Шаблі, знамена і її пісні.

(Л. Костенко)

І хоч Марусю було помилювано, пережита трагедія забрала в неї життєві сили, невдовзі вона померла.

Чимало часу сплигло відтоді. Уже ніхто не знає, що в легендах і переказах достеменно правда, а що – вигадка. До образу Марусі Чурай зверталися письменники та поети. Так, М. Старицький написав драму «Ой не ходи,

Грицю, та й на вечорниці», а О. Кобилянська – повість «В неділю рано зілля копала». Ліна Костенко в романі у віршах «Маруся Чурай» дає дещо іншу версію легенди. Вона вважає, що людина, здатна перелити кохання в пісню, не може мститися, тим паче – вбити коханого. Свою таємницю Маруся не розповідає нікому, навіть священику на сповіді. Лише до сонця звертається вона: «Я лиш тобі всю правду розкажу. Не помста це була, не божевілля. Людина спроста ближнього не вб'є. Я не труїла, те прокляте зілля він випив сам. Воно було мєс».

Але як було насправді – про це ми не дізнаємось ніколи, бо всі архівні документи, які могли б щось підтвердити або спростувати, згоріли під час пожежі в Полтаві влітку 1658 року. Та пісні не горять. У пам'яті народній залишилось близько 20 пісень, автором яких вважають Марусю Чурай.

Виходить полк. Іван під корогвами.

І я край шляху осторонь стою.

Моя душа здригнулася словами.

Співають пісню, Боже мій, мою!

І «Зелененький барвіночку»,

й «Не плач, не журися,

а за свого миленького Богу помолися».

І про того козаченька, що їхав за Десну.

«Рости, рости, дівчинонько, на другу весну!»

І про воду каламутну,

чи не хвиля збила.

І про ту дівчиноньку,

що вірно любила.

І про гору високую,

і про ту криницю...

Дівчата вчора берегом ішли

та й заспівали: «Ой не ходи, Грицю»,

А я стояла. «Що ж мені, кричати?..

Які мені сказати їм слова?..

Дівчаточка, дівчатонька, дівчата!

Цю не співайте, я ж іще жива».

(Л. Костенко)

І справді, автор живе доти, доки живуть його твори, доки співають його пісні.

VII. Продовження вивчення творчості М. Лисенка, сприймання й аналіз музичного твору.

До творчості Марусі Чурай зверталися не лише відомі поети, письменники. Пісня «Засвіт встали козаченьки» отримала друге життя завдяки відомому композитору, класику української музики М. В. Лисенку (показ портрета композитора).

Микола Віталійович народився на Полтавщині, знав і співав пісні Марусі Чурай та ще багато інших народних пісень, які мали на нього як композитора великий вплив.

Послухайте твір Лисенка (марш на тему «Засвіт встали козаченьки»).

Запитання:

● Що особливого в цьому творі? (Його створено на тему пісні).

● Який характер музики? (Маршовий, бойовий, бадьорий, запальний).

● Які почуття, переживання, емоції викликає ця музика? Підберіть епітети, відповідні до емоційного враження. (Урочистий, героїчний, піднесений, переможний та ін.).

VIII. Зв'язок із сучасністю. Вокально-хорова робота. Повторення пісні А. Матвійчука «Соколята». Робота над дикцією та динамічними відтінками. Концертне виконання пісні.

IX. Підсумок уроку. А зараз декілька цікавих запитань з історії та культури запорізького козацтва (якщо відповіді на окремі з них ви не знаєте, зверніться до енциклопедій і довідників, попросіть допомоги в батьків):

> Який музичний інструмент вважався на Січі клейнодом? 1) *Литаври*; 2) кобза; 3) ліра; 4) бандура.

> Як називався один із найважливіших символів влади кошових отаманів Січі? 1) Ятаган; 2) келеп; 3) канчук; 4) булава.

> Що таке гопак? 1) *Український національний танець*; 2) спеціальне сідло для швидкої верхової їзди; 3) *давнє бойове мистецтво козаків-запорожців*; 4) елемент весільного обряду.

> Яку річ цінували на Січі нарівні з гострою шаблею і добрим конем? 1) *Бандура*; 2) лати; 3) коштовності.

> У спеціальних школах на Січ готували: 1) *співаків і музик*; 2) *дипломатів*; 3) *скарбників*; 4) *фахівців військової справи*.

Запитання для розширення кругозору учнів (опрацьовуються вдома за бажанням):

> На якому острові зародилась перша Січ? 1) о. Томаківка; 2) о. Хортиця.

> Хто з видатних героїв визвольної війни 1648–1657 рр. умів фехтувати двома шаблями одночасно? 1) Богдан Хмельницький; 2) *Іван Богун*.

> Що робив кухар під час прийому їжі козаками в курені? 1) Сидів і їв разом з усіма; 2) *стояв і їв разом з усіма*; 3) сидів і чекав, поки всі поїдять; 4) стояв біля котла, поки всі поїдять.

> Яку зброю козаки називали «ясною»? 1) Пістоль; 2) гаківницю; 3) келеп; 4) *шаблю*.

> З якою твариною або птахом козаки відправлялися в морські походи? 1) Собакою; 2) котом; 3) *півнем*; 4) голубом.

IX. Вихід із класу. Звучить пісня О. Жилінського «Мій вусатий дід».